

EL VINCLE ENTRE LES VULNERACIONS DE DRETS AMBIENTALS I L'ACCIÓ DE LES EMPRESSES TRANSNACIONALS A MÈXIC: UN APROPAMENT AL COMPLIMENT DELS ESTÀNDARDS INTERNACIONALS PER PART DE L'ESTAT MEXICÀ

Jessica Ramírez

Índex

Introducció.....	2
El medi ambient sa com un dret humà	2
Avenços en matèria d'empreses i drets humans a nivell global i regional	5
Apropament a la situació dels drets humans i l'activitat empresarial a Mèxic.....	9
Conclusió	9

Introducció

Les empreses, i en particular l'activitat empresarial extractivista i aquella que genera emissions de CO2 que contribueix al canvi climàtic tenen impactes negatius en el dret a un medi ambient sa i altres drets humans que es veuen afectats amb el canvi climàtic. Com ara el dret a la vida, a l' integritat, salut, habitatge, aigua, etc. Aquest tipus d'activitat empresarial i econòmica impacta desproporcionadament en els grups més vulnerables incloent-hi les comunitats indígenes¹.

Aquest document pretén aproximar als lectors de forma general als desenvolupaments en matèria d'empreses, drets humans i, en particular, el dret a un medi ambient sa aplicables a Mèxic des d'una perspectiva global i regional en matèria de drets humans.

En primer lloc, abordarem el debat relatiu a si el medi ambient sa és un dret humà en si mateix, posteriorment analitzarem les responsabilitats de les corporacions al voltant de respectar els drets humans i el vincle entre la degradació ambiental i l'activitat empresarial. Finalment farem un breu apropament a la situació d'empreses i drets humans a Mèxic.

El medi ambient sa com un dret humà

El nostre planeta ha estat experimentant una ràpida degradació mediambiental. El canvi climàtic, la pèrdua de biodiversitat, la contaminació i altres situacions repercuteixen negativament en el medi ambient i per conseqüència a la nostra vida i salut. La comunitat internacional ha reconegut que un medi ambient sa contribueix necessàriament en ple gaudi dels drets humans².

Tot i la innegable importància d'un medi ambient sa en la vigència de diversos drets humans, la comunitat internacional i en particular els òrgans de drets humans han debatut per anys si el medi

¹ OCHR, Human Rights, Climate Change and Business, pàg. 2. Disponible a: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ClimateChange/materials/KMBusiness.pdf>

² Resolució de l'Assemblea General de l'ONU, "Necessitat de garantir un medi ambient sa per al benestar de les persones" A/RES/45/94 68a sessió plenària 14 de desembre de 1990, preàmbul. <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r094.htm>

ambient sa és un dret autònom o si simplement hi ha un vincle estret entre la degradació del medi ambient i els drets humans protegits internacionalment com el dret a la vida, la salut, l'aigua, etc.³.

Així, durant anys el dret al medi ambient sa no ha estat reconegut com un dret autònom, sinó que aquest ha estat protegit per via de connectivitat amb altres drets.

A. Sistema universal de drets humans

En l'àmbit universal, el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC) reconeix el dret a un medi ambient sa a l'article 12 com a part del dret a la salut. El PIDESC estableix que "[les] mesures que hauran d'adoptar els Estats Part [...] per aconseguir la plena efectivitat de [el dret a la salut] figuraran les necessàries per a: (b) El millorament en tots els seus aspectes de la higiene del treball i del medi ambient"⁴.

A l'interpretar l'article 12 del Pacte, el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de les Nacions Unides, a través de l'Observació General núm. 14, es va establir que el dret a la salut és un "dret inclusiu que no només abasta l'atenció de salut [...] sinó també els principals factors determinants de la salut, com l'accés a l'aigua neta potable i a condicions sanitàries adequada [...] i el medi ambient [...]"⁵.

Segons el Comitè, els Estats tenen l'obligació d'adoptar mesures contra els perills que per a la salut representen la contaminació del medi ambient i [...] reduir i suprimir la contaminació de l'aire, l'aigua i el sòl [...]"⁶. L'Observació General no limita l'abast del dret a la salut en relació amb la protecció del medi ambient a l'acció de l'Estat, de fet afirma que, tot i que només els Estats poden ser responsables del compliment del Pacte, tots els membres de la societat, inclòs el

³ Dinah Shelton, "Drets ambientals i obligacions en el sistema interamericà de drets humans", Anuari de Drets Humans 2010, pàgina 1 Disponible a: <https://anuariodch.uchile.cl/index.php/ADH/article/download/11486/11847/0>

⁴ Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, article 12, secció 2, apartat b)

⁵ Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de l'ONU, "Observació General núm. 14, El dret al gaudi del més alt nivell possible de salut (article 12 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals)", paràgraf 11.

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmIBEDzFEovLCuW1AVC1NkPsgUedPIF1vfPMJ2c7ey6PAz2qaojTzDJmC0y%2b9t%2bsAtGDNzdEqA6SuP2r0>

⁶ *Ibid* paràgraf 36

sector empresarial privat, també tenen responsabilitats relacionades amb l'observança d'aquest dret⁷.

B. Sistema Interamericà de Drets Humans

En l'àmbit interamericà, el dret a un medi ambient sa ha estat reconegut tant de manera autònoma com part dels drets a la vida i a l' integritat personal de la Convenció Americana sobre Drets Humans. El Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans en Matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals "Protocol de San Salvador" reconeix el dret autònom a un medi ambient sa a l'article 11, que estableix que "[t]oda persona tiene dret a viure en un medi ambient sa ia comptar amb serveis públics bàsics [...] els Estats part promouran la protecció, preservació i el millorament del medi ambient" ⁸.

Els Estats Part del Protocol de San Salvador han d'observar certes obligacions relatives al dret a un medi ambient sa reconegut a l'article 11. Per exemple, segons l'article 1 del Protocol, els Estats Part han d'adoptar les mesures necessàries, tant a nivell intern com mitjançant la cooperació internacional, especialment econòmica i tècnica, en la mesura que ho permetin els seus recursos disponibles i tenint en compte el seu grau de desenvolupament, per tal d'aconseguir progressivament i de conformitat amb les legislacions internes, la plena observança [del dret a un medi ambient sa]" ⁹. Una altra de les obligacions que es deriven del Protocol de Sant Salvador és que els Estats també han d'adoptar legislació per fer realitat el dret a un medi ambient sa¹⁰.

Per la seva banda, la Cort Interamericana de Drets Humans (CIDH) ha reconegut el dret a un medi ambient sa en connexió amb altres drets, establint que hi ha una "relació innegable entre la

⁷ *Ibid* paràgraf 42

⁸ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans a Matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals "Protocol de Sant Salvador", article 11.

⁹ Protocol Addicional a la Convenció Americana sobre Drets Humans a Matèria de Drets Econòmics, Socials i Culturals "Protocol de San Salvador", article 1.

<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>

¹⁰ *Ibid*. Article 2

protecció del medi ambient i la realització d'altres drets humans, mentre la degradació ambiental i els efectes adversos del canvi climàtic afecten el gaudi efectiu dels drets humans”¹¹.

C. Reconeixement del dret al medi ambient sa com a dret autònom

Aquest debat al voltant de si el medi ambient sa és un dret humà per si mateix va arribar al seu final aquest mes. El 08 d'octubre del 2021, el Consell de Drets Humans de les Nacions Unides, va reconèixer a través de la seva resolució 48/13 el dret humà a tenir un medi ambient net, saludable i sostenible¹². A més, el Consell de Drets Humans va resoldre establir una nova relatoria dins de les Nacions Unides per donar seguiment a aquest tema¹³.

El reconeixement del dret humà a un medi ambient sa com un dret autònom és un gran pas per avançar en la lluita per frenar el greu dany que la degradació ambiental i el canvi climàtic generen en milions de persones arreu del planeta i en particular aquelles en situació de vulnerabilitat.

Avenços en matèria d'empreses i drets humans a nivell global i regional

Ara que sabem que el medi ambient sa és reconegut com un dret autònom, sorgeix la interrogant sobre quin és el vincle entre la degradació ambiental i el dret a un medi ambient sa amb l'activitat empresarial.

Tradicionalment, el debat sobre les violacions dels drets humans s'ha centrat en la protecció dels drets i les llibertats de les persones davant de l'acció o l'omissió d'acció per part de l'Estat. En els darrers anys, però, la comunitat internacional ha començat a estudiar l'impacte que tenen les activitats empresarials en el gaudi dels drets humans.

¹¹ CIDH. Medi ambient i drets humans (obligacions estatals en relació amb el medi ambient en el marc de la protecció i garantia dels drets a la vida i a la integritat personal - interpretació i abast dels articles 4.1 i 5.1, en relació amb els articles 1.1 i 2 de la Convenció Americana sobre Drets Humans). Opinió Consultiva OC-23/17 de 15 de novembre de 2017. Sèrie A No. 23, par. 47.

¹² ONU, OACDH, Bachelet elogia històric reconeixement del dret a un ambient saludable, 8 d'octubre de 2021. Disponible a: <http://www.oacnudh.org/bachelet-elogia-historico-reconocimiento-del-derecho-a-un-ambiente-saludable/>

¹³ *Idem*.

En particular, l'enfocament en les afectacions en els drets humans derivat de l'activitat empresarial va prendre força a nivell global arran dels Principis Rectors sobre les Empreses i els Drets Humans (d'ara endavant "Principis Rectors") redactats pel Relator Especial del Secretari General de les Nacions Unides per a la qüestió dels drets humans i les empreses transnacionals i altres empreses comercials: el Professor John Ruggie¹⁴. Aquests principis van ser redactats com a resposta a la tendència mundial d'introduir a la conversa, el paper dels Estats i de tercers, com les corporacions empresarials, en relació amb l'observança dels drets humans i els abusos de les empreses.

Els Principis Rectors es componen de tres pilars, el "marc protegir, respectar, reparar". El primer es refereix al deure de l'Estat de protegir els drets humans¹⁵ el segon pilar és la responsabilitat de les corporacions i el sector empresarial de respectar els drets humans¹⁶ i, finalment, el tercer pilar fa referència a l'accés a reparacions de violacions dels drets humans¹⁷.

Ara bé, en relació amb el dret al medi ambient sa i la seva relació amb l'activitat empresarial, la Comissió Interamericana de Drets Humans (CIDH), anterior al reconeixement del dret a un medi ambient sa com a dret humà autònom per part del Consell de Drets Humans, ja feia referència a aquest dret i a l'estret vincle que la seva vigència té amb l'activitat empresarial. Al seu informe "Empreses i Drets Humans", la CIDH juntament amb la seva Relatoria Especial sobre Drets Econòmics, Socials, Culturals i Ambientals (REDESCA), van fer referència a la "relació estreta entre els drets humans, el desenvolupament sostenible i el medi ambient interacció abasta innombrables facetes i abasts"¹⁸.

¹⁴ Nacions Unides, Consell de Drets Humans, "Informe del Representant Especial del Secretari General sobre la qüestió dels drets humans i les empreses transnacionals i altres empreses comercials, John Ruggie, Annex, "Principis rectors sobre les empreses i els drets humans: Implementació del marc "Protegir, Respectar i Remeiar" de les Nacions Unides, 21 de març de 2011

¹⁵ *Ibid.* Pilar I, pàgina 6

¹⁶ *Ibid.* Pilar II, pàgina 13

¹⁷ *Ibid.* Pilar III, pàgina 22

¹⁸ CIDH i REDESCA, Informe Empreses i Drets Humans: Estàndards Interamericans, 1 de novembre de 2019. Pàrr. 46. Disponible a: <http://www.oas.org/es/cidh/informes/pdfs/EmpresasDDHH.pdf>

En aquest sentit, la CIDH i la REDESCA van emfatitzar el rol de les empreses en la vigència del dret a un medi ambient sa i el seu efecte particular a grups en situació de vulnerabilitat. Van sostenir que:

[les empreses, en el marc de les seves activitats i relacions comercials, han de tenir en compte i respectar el dret humà a un medi ambient sa i l'ús sostenible i conservació dels ecosistemes i diversitat biològica, posant especial atenció a la seva estreta relació amb els pobles indígenes, comunitats afrodescendents i poblacions rurals o camperoles. Això inclou l'assegurament i el respecte, com a mínim, de totes les lleis ambientals vigents i estàndards o principis internacionals sobre la matèria, posar en marxa processos de diligència deguda respecte de l'impacte ambiental en els drets humans i el clima, garantir l'accés a la informació ambiental, els processos participatius i la rendició de comptes, així com la reparació efectiva a les víctimes per la degradació ambiental¹⁹.

En aquest sentit, la CIDH i la REDESCA aborden el dret a un medi ambient sa des d'una dimensió col·lectiva, "en tant que interès d'abast universal i intergeneracional; així mateix, s'ha de donar la deguda protecció a les característiques pròpies del medi ambient com a béns jurídics en si mateixos, independentment de la connexitat amb la seva utilitat per als éssers humans"²⁰.

Ara bé, en relació amb les obligacions internacionals dels Estats al voltant de l'activitat empresarial, la Cort Interamericana de Drets Humans ha determinat que:

[L]els Estats tenen el deure de prevenir les violacions a drets humans produïdes per empreses privades, per la qual cosa han d'adoptar mesures legislatives i d'un altre caràcter per prevenir les violacions esmentades, i investigar, castigar i reparar aquestes violacions quan passin. Els Estats, així, estan obligats a reglamentar que les empreses adoptin accions dirigides a respectar els drets humans²¹.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ *Idem*.

²¹ CIDH. Cas de los Buzos Miskitos (Lemoth Morris i altres) Vs. Hondures. Resum Sentència de 31 d'agost de 2021. Sèrie C No. 432. Pàrr. 48.

El Tribunal ha determinat que “les empreses han d'evitar que les seves activitats provoquin o contribueixin a provocar violacions a drets humans, i adoptar mesures adreçades a resoldre aquestes violacions”. Per a la Cort Interamericana la responsabilitat de les empreses establerta als Principis Rectors, que expliquem amb anterioritat, és aplicable independentment de la mida o el sector empresarial de cada corporació²². A més, la Cort considera que "els Estats han d'adoptar mesures dirigides a garantir que les empreses transnacionals responguin per les violacions a drets humans comeses al seu territori, o quan són beneficiades per l'activitat d'empreses nacionals que participin a la cadena de productivitat"²³.

Per part seva, el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals ha assenyalat que els Estats han de prevenir de manera eficaç tota afectació dels drets econòmics, socials i culturals en el context de les activitats empresarials, per la qual cosa han d'adoptar mesures legislatives, administratives i educatives per assegurar una protecció eficaç²⁴.

Així, de la interpretació dels estàndards internacionals en la matèria, incloent-hi els Principis Rectors, es desprèn que les empreses han d'identificar, prevenir, mitigar i donar compte de les violacions dels drets humans, incloent-hi el dret a un medi ambient sa que puguin resultar de les activitats i operacions. A més, les empreses han de posar en pràctica polítiques de responsabilitat social corporativa i de drets humans que reconeixin el dret a un medi ambient sa, net i saludable. Aquesta responsabilitat empresarial comporta que les empreses requereixen les seves sucursals i matrius nacionals a adoptar el mateix enfocament.

²² *Aneu*.

²³ *Ibid.*, par. 52.

²⁴ Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Observació General No. 24 sobre les obligacions dels Estats en virtut del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, en el context de les activitats empresarials, E/C.12/GC/24, 10 d'agost de 2017, par. 14.

Apropament a la situació dels drets humans i l'activitat empresarial a Mèxic

En aquest darrer capítol s'analitzarà breument com s'ha avançat en l'aplicació d'aquests estàndards sobre empreses i drets humans a Mèxic, on hi ha un context complex de violacions a drets humans conseqüència de l'activitat empresarial al país²⁵.

La defensoria del poble mexicana, és a dir, la Comissió Nacional de Drets Humans (CNDH) ha identificat "l'existència de violacions als drets humans tant a l'interior, com a l'exterior de les empreses"²⁶ i va acreditar que durant l'any 1990 al 2018 aquesta CNDH va emetre 65 recomanacions a autoritats estatals per violacions a drets humans relacionades amb l'activitat empresarial, de les quals 47 tenen algun vincle amb el govern²⁷.

Per a la CNDH és de suma preocupació que malgrat que al país hi hagi un marc jurídic que en teoria permet garantir els drets humans respecte de l'activitat empresarial, el país no compta amb una arquitectura institucional efectiva que permeti una veritable coordinació amb el sector empresarial i permeti que s'avanci en l'adopció de mesures de política pública i institucional per complir efectivament els estàndards establerts als Principis Rectors i que permetin complir amb les obligacions internacionals en la matèria. Particularment en relació amb els grups en més grau de vulnerabilitat.

Conclusió

La comunitat internacional ha avançat de manera substantiva en el reconeixement del dret a un medi ambient sa com a dret autònom. Com tots els drets humans, aquest dret ha de ser protegit per part dels Estats i respectat per part dels sectors empresarials. Particularment quan la seva activitat empresarial està lligada a la vulneració al dret a un medi ambient sa.

²⁵CNDH, *Empreses i Drets Humans*, informe d'activitats 2020. Disponible a: <http://informe.cndh.org.mx/menu.aspx?id=60113>

²⁶ *Idem.*

²⁷ *Idem.*

En un context com el mexicà on hi ha seriosos riscos entorn del respecte al medi ambient, la protecció dels territoris i els recursos dels pobles indígenes és urgent que el govern mexicà avanci en la creació de l'arquitectura institucional que permeti una salvaguarda efectiva als drets humans i en particular el dret a un medi ambient sa davant de les activitats empresarials. Això aplica tant en la seva dimensió individual com col·lectiva, i inclou, per exemple, dur a terme adequats processos de consulta als pobles indígenes davant de projectes empresarials al seu territori, requerir i aprovar estudis d'impacte ambiental, mitigar danys ambientals derivats d'activitat de les empreses i quan es requereixi reparar integralment les víctimes de violacions al dret a un medi ambient sa.

Tant de bo que el reconeixement recent per part del Consell de Drets Humans del dret humà a un medi ambient sa i la creació de la nova relatoria de l'ONU permeti que s'avanci en la protecció d'aquest dret al país. Per això, és indispensable un veritable compromís polític de respecte de drets humans.